

Dienstbaar aan de keten?

Nº. 428

29 - 30 Junij

Curacao den 8 Septemb. 1863

Goed voor f 1600.00

Het Ministerie van Kolonien schieve te betalen één maand nazigt, dezen mijnen eersten Wisselbrief; (de tweede en derde onvolgdan zijnde), aan de order van Bethesda, de Deer vermaerde Betsveld

Geregistreerd ter Administratie
Curacao den 8
De Administratie

3 February 1863
Nº. 137

18 by
Printed by

Goed voor f 500.00

Het Ministerie van Kolonien schieve te betalen één maand nazigt, dezen mijnen eersten onvolgdan zijnde), aan de order van St. Martin (Ned. Ged.) den 20

Aan het Ministerie van Kolonien
te 's Graaven

Geregistreerd
St. Martin (Ned. Ged.) den 20
De Gezaghhebber, a

Aan het Ministerie van Kolonien
te 's Graaven

30-Sept.
Nº. 297
Suriname
Deerzegt den 20
Nederlandsche
Nieuwengoudland
De Ministerie van Kolonien
De Ministerie van Kolonien
De Ministerie van Kolonien

f 300.00
Aan
Het Ministerie van Kolonien
's Graavenhage

De Nederlandsche Bank
en de laatste decennia
van de slavernij,
1814-1863

Dienstbaar aan de keten?

De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863

Karwan Fatah-Black

Lauren Lauret

Joris van den Tol

Met medewerking van

Zipphora Dors, Leonoor Kemperman, Camilla de Koning en Sakina Mouami

Publiekssamenvatting

Deze samenvatting is geschreven door Lauren Lauret op basis van het bij Leiden University Press verschenen complete onderzoeksrapport *Dienstbaar aan de keten? De Nederlandsche Bank en de laatste decennia van de slavernij, 1814-1863*, te bestellen via www.lup.nl. Tenzij anders vermeld, zijn de tabellen en grafiek in deze samenvatting afkomstig uit dit onderzoeksrapport. Overname van delen van deze publiekssamenvatting voor niet-zakelijke of niet-commerciële doeleinden is toegestaan, mits met bronvermelding.

Coverontwerp: Andre Klijsen

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Conclusies	6
3	Betrokkenheid van DNB bij slavernij	10
	Startkapitaal	10
	Dienstverlening aan handelshuizen en overheden	13
	Persoonlijke en zakelijke relaties	18
4	Wet tot afschaffing slavernij (Emancipatiewet)	22
5	Hervormen slavernijgebaseerde productieketen	25
6	Slot	27

1 Inleiding

4

De oprichting van De Nederlandsche Bank in 1814 maakte onderdeel uit van het beleid van koning Willem I gericht op herstel van de Nederlandse staat na de inlijving bij Frankrijk tussen 1810 en 1813. De oprichting van DNB vond in hetzelfde jaar plaats als waarin Willem I per decreet de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel verbood. Als vorst van het huidige Nederland, België en Luxemburg vond Willem I dat dit nieuwe koninkrijk op het gebied van handel en industrie een land met aanzien moest worden. Het herstel van de internationale (zee)handel en uitbreiding van het kredietwezen waren pijlers van de moderniseringspolitiek die Willem I op touw zette. Een herstel van het Nederlandse koloniale rijk beschouwde Willem I als noodzakelijke stap in de internationale erkenning voor zijn nieuw te vormen koninkrijk. In de twintig jaar voorafgaand aan de oprichting van DNB waren alle Nederlandse koloniën in Britse handen gevallen. Om de Britten gunstig te stemmen, besloot Willem I bij Koninklijk Besluit van 15 juni 1814 om de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel af te schaffen. Hij hoopte dat dit zou helpen om de Britten over te halen een groot deel van de Nederlandse koloniën in Azië en de Cariben terug te geven. Aldaar zouden de grondstoffen geproduceerd worden die de Zuid-Nederlandse industrie verwerkte en die Noord-Nederlandse handelshuizen op de wereldmarkt verhandelden.

De Nederlandsche Bank was een van de financiële instellingen die in het moederland voor de vereiste vergroting van de kapitaal- en afzetmarkt moest zorgen. Omdat deze nationale bank eerst en vooral het nationale belang moest dienen sloot het octrooi – de voorloper van de huidige Bankwet – bijvoorbeeld aandelen of acties in Oost- en West-Indische handelsmaatschappijen expliciet uit van belening.

In tegenstelling tot vandaag de dag konden de eerste bestuurders van DNB geen status ontlenen aan hun benoeming bij de nieuwe bank. Integendeel, destijds brachten bestuurders hun reputatie mee om die van DNB te vestigen. Daarvoor werd bij de benoemingen van de eerste DNB-bestuurders in 1814 geselecteerd uit loyale leden uit de Amsterdamse financiële elite. De directieleden van het eerste uur stonden in Amsterdam naast hun professionele netwerk bekend vanwege hun familienaam en -fortuin. Daaraan ontleende een nieuw instituut als DNB gezag. Een bestuursfunctie bij DNB was in haar beginjaren overigens geen voltijds functie.

De Nederlandsche Bank was op drie manieren betrokken bij de op slavernij gebaseerde productieketen. De drie vormen van betrokkenheid worden na een toelichting op de gehanteerde definitie van slavernij puntsgewijs weergegeven waarna ze verder worden toegelicht.

Dit onderzoek heeft zich gericht op slavernij die in het Nederlandse koloniale rijk onder het eigendomsrecht viel. Een tot slaaf gemaakt mens werd bij wet gezien als *res*, zaak. Dit is de vorm van slavernij waarvoor de overheid bij de afschaffing een tegemoetkoming uitkeerde aan de slaveneigenaren. Naar betrokkenheid van DNB bij andere uiteenlopende vormen van gedwongen arbeid is in dit onderzoek geen studie gemaakt.

2 Conclusies

6 Uitgaande van deze eigendomsrechtelijke definitie van slavernij, komen we tot drie conclusies:

1. Het startkapitaal van DNB kwam deels van ondernemers met directe belangen in de plantageslavernij.
 - a. De kleine kring van hoofdinvesteerders en bestuurders van het eerste uur bestond voor een belangrijk deel uit de Amsterdamse financiers, handelaren, reders en boekhouders die leidinggaven aan de Atlantische, slavernijgebaseerde productieketen van kolonisatie, plantageproductie, scheepvaart, verwerkende industrie en handel. De groep van zestien private investeerders uit wier midden de commissarissen kwamen en die de eerste directeuren voordroegen telde slechts vijf mensen van wie we geen directe intensieve betrokkenheid bij slavernij konden vaststellen. Illustratief voor de nabijheid van slavernij in deze groep is het feit dat twee van de zestien investeerders geboren waren in Suriname als kinderen van plantage-eigenaren.
 - b. De kapitaalkrachtige Johanna Borski behoorde niet tot deze groep van zestien omdat haar grote aankoop van aandelen pas later kwam. Haar investering in DNB was 40 procent van het startkapitaal van de bank. Ze had veel slavernijgerelateerde investeringen, al maakten die bij elkaar opgeteld slechts een klein deel uit van Borski's kapitaal. Het door Borski in DNB geïnvesteerde kapitaal kwam deels voort uit de arbeid van circa 565 slaafgemaakten op de plantages *Anna Catharina*, *Blankenburg* en *Sage Pond* in Demerary. In Suriname bezat ze tweederde van de aandelen in de grote plantage *Zeezigt*. Belangen in de plantage-economie vormden bij de oprichting van DNB slechts een klein deel van Borski's uitstaande kapitaal. Zij nam geen deel aan het publieke debat over slavernij en de afschaffing.

2. Na oprichting was DNB indirect betrokken bij de Nederlandse koloniale slavernij en slavernij in gebieden die niet onder Nederlands gezag stonden, zoals Brits-Guiana.
 - a. DNB maakte bij het verlenen van diensten geen onderscheid tussen klanten die wel of juist niet bij slavernij betrokken waren. Er was destijds geen juridische grond voor een dergelijk onderscheid en dit werd ook beleidsmatig niet gemaakt.
 - b. Uit hoofde van haar functie verleende DNB haar diensten, naast aan tal van andere ondernemingen, ook aan handelshuizen die betrokken waren bij slavernij. Deze slavernijgebaseerde ondernemingen maakten gebruik van de diensten van DNB zoals hoofdzakelijk het belenen van goederen die door middel van slavenarbeid waren geproduceerd.
 - i. Van de onderzochte boekjaren (elke vijf jaar van 1817 tot 1863) was bijna dertig procent (29,61) van de goederen die bij DNB werden beleend geproduceerd met slavenarbeid.
 - ii. Van de effecten die bij DNB werden beleend is het onwaarschijnlijk dat dit effecten gerelateerd aan plantages betrof. Wel werden zeer waarschijnlijk effecten van de zuidelijke slavenstaten van de VS beleend. Tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog verstreekte DNB krediet met Noord-Amerikaanse staatsobligaties als onderpand.
 - c. DNB weigerde lange tijd om vestigingen buiten Amsterdam te openen. Een van de gevolgen hiervan was de oprichting van autonome instellingen als de Curaçaose Bank, de Javasche Bank en de Particuliere West-Indische Bank. Door het bestaan van deze instellingen liep het dagelijkse slavernijgerelateerde financiële verkeer in de koloniën niet via DNB.
 - d. DNB ondersteunde het ministerie van Koloniën in het dagelijkse betalingsverkeer. Dit was van belang voor de Nederlandse koloniale- en

handelsactiviteiten. Dit resulteerde er bovendien in dat DNB een belangrijke rol had in het uitbetalen van de tegemoetkoming voor de slaveneigenaren na de afschaffing van slavernij in 1863.

3. Slavernij liet vooraanstaande DNB'ers niet onberoerd. Meer dan hun tijdgenoten waren zij persoonlijk, bestuurlijk en politiek betrokken bij koloniale slavernij. Bij een vergelijkbaar instituut als de Amsterdamse Wisselbank was dit aanzienlijk minder.
 - a. Door het erven van aandelen of het overnemen van bestuursfuncties van oude of overleden familieleden hadden vooraanstaande DNB'ers een directe betrokkenheid bij slavernijgerelateerde ondernemingen.
 - b. Behalve aandelenbezit waren sommige DNB-bestuurders ook direct betrokken bij het management van plantages; Joan Huydecoper besliste bijvoorbeeld in vergaderingen welke slaafgemaakte 'de schat van vrijdom' mocht ontvangen en Jan Hodshon tekende een akte waarop de waarde van individuele slaafgemaakten genoemd stond.
 - c. Naast hun activiteiten voor DNB organiseerde een aantal vooraanstaande DNB'ers zich om de belangen van de slaveneigenaren politiek te behartigen. Zij waren betrokken bij de totstandkoming van de wetgeving waarmee de slavernij werd afgeschaft. Die wetgeving was voordelig voor de slaveneigenaren, mede door de bijdrage van vooraanstaande DNB'ers.
 - d. Van de zes DNB-bestuurders in 1863 (vier directeuren, een secretaris en de president) ontvingen er drie (Johannes Hermanus Insinger, Ferdinand Rendorp, en Johannes Molkenboer), tegemoetkoming bij het afschaffen van de Nederlandse slavernij. Bij de afschaffing van de Britse slavernij in 1833 ging er compensatiegeld naar Johannes Luden en Joan Huydecoper.

- e. Een enkeling was betrokken bij organisaties die ijverden voor het beëindigen van de slavernij. Bankpresident Mees speelde voorafgaand aan zijn professionele carrière bij DNB een aanzienlijke rol in de heropleving van de afschaffingsbeweging in Nederland.

9

Het is hierbij nodig om ons te realiseren dat een aantal eenentwintigste-eeuwse denkbeelden over instituten en onderwerpen verschillen met die van de negentiende eeuw: DNB was nog geen grote centrale bank, slavernij was nog niet bij wet verboden en de verhouding tussen het parlement en het staatshoofd was nog niet zoals die nu is. Ook opvattingen over oneigenlijke vormen van belangenverstrengeling verschillen van wat wij nu gewend zijn. Door deze verschillen tussen toen en nu, is het nodig om de veranderingen die plaatsvonden in de onderzochte periode 1814 (oprichting DNB) en 1863 (wet tot afschaffing slavernij) goed in de tijd te kunnen plaatsen.

3 Betrokkenheid van DNB bij slavernij

10

Startkapitaal

De eerste vorm van betrokkenheid van DNB bij slavernij betreft het startkapitaal van de bank. Dat was deels afkomstig van ondernemers met directe belangen in de plantageslavernij. Het profiel van de zestien eerste grote private investeerders in DNB toont hoezeer slavernijgebaseerde economische activiteiten deel waren van de portfolio's van de eerste investeerders en commissarissen van DNB. Ook de koning en de regering waren grote investeerders van het eerste uur, maar zij zijn in dit onderzoek niet meegeteld bij de groep van zestien. Deze zestien private investeerders waren afkomstig uit de Amsterdamse financiële elite en hun belangen in de plantageslavernij hadden zij doorgaans geërfd van hun achttiende-eeuwse voorouders. In de tweede helft van de achttiende eeuw was de financiering van plantages namelijk veranderd. De West-Indische Compagnie (WIC) trok zich na 1730 terug uit de financiering van de slavenhandel, waardoor er een gebrek aan krediet ontstond. Een nieuw type fondsen (geënt op een nieuwe en innovatieve wijze van plantagefinanciering, gepioneerd door de vooraanstaande bankier Willem Deutz) nam vanaf 1753 de groeiende schulden van de plantage-eigenaren over. De fondsen bundelden de investeringen voor meerdere plantages en stelden investeerders in staat eenvoudig deel te nemen aan de expansie van de plantagelandbouw. De fondsen boden de plantage-eigenaren hypotheek met de grond, gebouwen en slaafgemaakten als onderpand. Nadat veel van de plantages niet in staat bleken hun aflossingen te voldoen, vervielen de plantages aan de fondsen en concentreerde het eigendom van plantages zich in de handen van een kleine, vooral in Amsterdam gevestigde, elite. Uit het feit dat investeringen in fondsen door overerving generaties lang in families bleven, valt te verklaren waarom de kapitaalcrachtige Amsterdamse financiële elite die in de opstartfase in DNB investeerde belangen had bij

plantageslavernij. Het onderstaande overzicht toont dat een behoorlijke deel van de groep van zestien private investeerders betrokken was bij slavernijgebaseerde activiteiten, meer dan bij een vergelijkbaar instituut als de Amsterdamse Wisselbank, waar drie van de negen bestuurders betrokken waren bij slavernij.

Tabel 1 De zestien grote private investeerders van DNB en hoe ze bij slavernij betrokken waren

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
D. Couderc en M.P. Brants	Ja, betrokken bij plantagehypotheeken, handel, en boekhouders van schepen die op Suriname varen.
Determeyer Weslingh & Zoon	Ja, goederenhandel, reders op Suriname bezitten aandelen plantage Geertruidenberg.
Faesch & Co	Ja, plantage-eigendom, enkele hypotheeken en meerdere schepen op Suriname.
Henry Fizeau	Nee. Met Hope & Co betrokken bij financiering van buitenlandse staatsschulden.
Johan Goll van Franckenstein	Nee, later stapt firma Goll & Co in de goederenhandel en wordt deels eigenaar van Surinaamse plantage Nieuw Klarenbeek.
Joan Huydecoper van Maarsseveen	Ja, bemoeide zich actief met beleid op plantages, en ontving Britse compensatie na afschaffing slavernij in jaren 1830.
C.J. Kneppelhout	Nee.
Gebroeders Planta	Zijdelings, goederenhandel.
Ch. Ramperti	Ja, goederenhandel.
G.C.J. van Reenen	Nee.
Severijn en Haesebroeck en Compagnie	Nee.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Abraham Vereul	Ja.
D.J. Voomberg	Ja.
J.J. Waszink	Zijdelings, goederenhandel na zijn tijd als commissaris.
A.L. Weddik	Nee, makelaar van schepen en huizen.
J.J. van Winter	Ja, goederenhandel.

Na de eerste kapitaalinjecties in DNB vanaf maart 1814 bleven er toch nog tweeduizend aandelen over van de vijfduizend die waren uitgeschreven. In 1816 ging Johanna Borski uiteindelijk over tot de koop van deze aandelen voor bijna f 2.000.000. Na het plotselinge overlijden van haar man Willem Borski nam Johanna Borski de leiding van de firma over en hernoemde deze Wed. W. Borski. Al in 1804 waren de Borski's betrokken geraakt bij plantages in Demerary toen Willem Borski een gecombineerde hypotheek voor de drie plantages *Anna Catharina, Blankenburg* en *Sage Pond* verstrekke. In totaal waren ongeveer 565 slaafgemaakten onderdeel van het onderpand van de hypotheek die de Borski's hadden verstrekt en leverden deze slaafgemaakten de arbeid waarmee de hypotheekrente afbetaald kon worden. Zo kwam ook het laatste deel van startkapitaal van DNB dus deels voort uit de verdiensten van slavenarbeid.

De groep van zestien private grote investeerders zouden een belangrijke rol gaan vervullen in de verdere ontwikkeling van de bank. De grootste aandeelhouders waren namelijk de kring waaruit commissarissen werden geloot en ze droegen directieleden voor aan de koning. Ook Jan Bondt behoorde met zijn firma Determeyer Weslingh & Zoon tot een van de zestien grote private aandeelhouders van het eerste uur, maar naast zijn financiële

bijdrage speelde Bondt als advocaat-consulent vooral een bestuurlijke sleutelrol bij De Nederlandsche Bank vanaf haar beginjaren tot aan zijn dood in 1845. De administratie van Determeyer Weslingh & Zoon in het archief van Jan Bondt toont aan dat ook Determeyer Weslingh & Zoon herhaaldelijk zakendeed met slavernijgerelateerde ondernemingen.

Dienstverlening aan handelshuizen en overheden

De tweede vorm waarin DNB betrokken was bij de slavernijgerelateerde productieketen was de dienstverlening aan handelshuizen en overheden. DNB maakte in de uitvoering van deze wettelijke taak geen onderscheid tussen firma's en overheden op basis van hun slavernijgerelateerde activiteiten. Destijds gold er immers geen wettelijk verbod op slavernij in Nederland. De voornaamste taak van DNB was om de geldcirculatie te bevorderen en daartoe had zij meerdere middelen tot haar beschikking: het disconteren van wissels, het belenen van binnenlandse effecten, het belenen van goederen, handelen in muntmateriaal en optreden als Rijkskassier. Aanvankelijk beperkte de werkkring van DNB zich tot de handelshuizen in de hoofdstad. Terwijl met het verbod op de trans-Atlantische slavenhandel de eerste stappen richting de afschaffing van slavernij in Nederland en andere Europese landen werden gezet, groeide het economische belang van sectoren die gebruik maakten van slavenarbeid. De consumptie van slavernijgerelateerde goederen als katoen, indigo, suiker en koffie steeg ondanks kritiek in het publieke debat over de productiewijze.

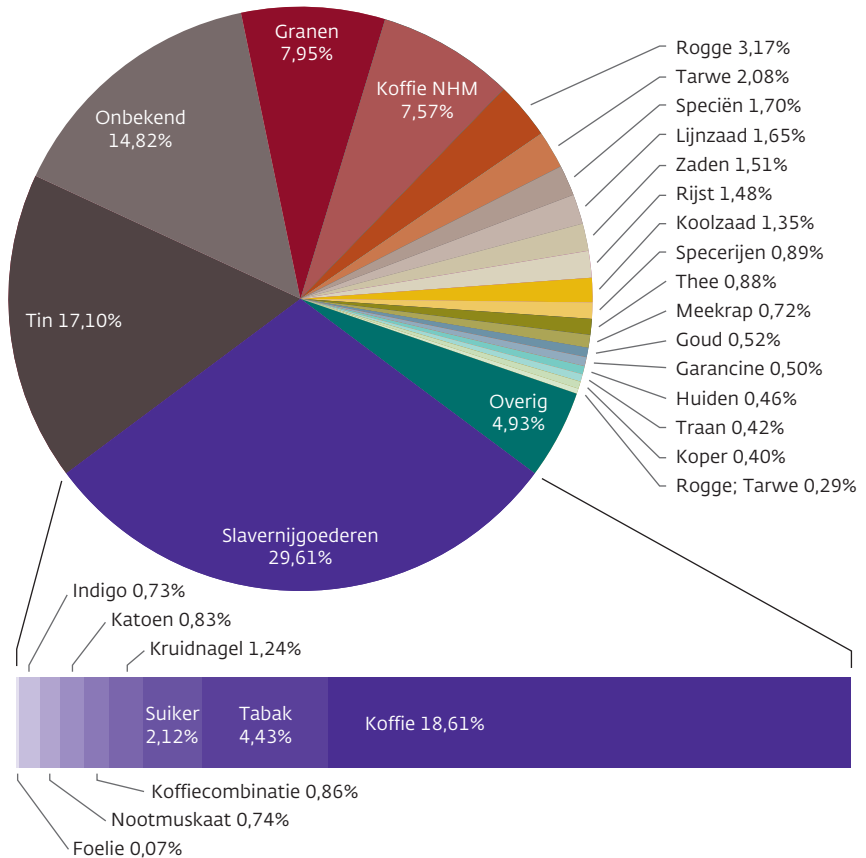
In de negentiende eeuw waren wisselbrieven het belangrijkste instrument voor langeafstandsbetalingen. Wissels waren de standaard betalingsmiddelen in het internationale goederenverkeer, omdat ze exporteurs in staat stelden leveranties

overzee betaald te krijgen zonder het risicovolle vervoer van grote zakken muntgeld. Ze hadden meestal een looptijd van drie tot zes maanden. Houders van wissels die hun geld eerder wilden hebben, konden ze disconteren, dat wil zeggen, verkopen aan een bank met aftrek van de rente over de resterende looptijd van die wissel. In hoeverre wissels die DNB disconteerde gerelateerd waren aan slavernij is niet te zeggen, aangezien het archief van DNB hiertoe onvoldoende informatie biedt. Maar het is zeer waarschijnlijk dat wisselbrieven die gerelateerd waren aan slavernij ooit de werktafels van DNB-medewerkers hebben gepasseerd. Dit geldt zeker voor de wisselbrieven waarmee de belanghebbenden bij slavernij het compensatiegeld konden innen na de afschaffing van slavernij in 1863. In de wet waarin de afschaffing van slavernij werd geregeld, de zogenoemde Emancipatiewet, werd De Nederlandsche Bank aangewezen als de instantie verantwoordelijk voor het uitbetalen van deze bedragen. Het is eveneens met zekerheid vast te stellen dat goud en zilver dat door slaafgemaakten gemijnd was, circuleerde in Nederland en dus ook door DNB zal zijn beleend. Het is alleen niet mogelijk gebleken hier een exact percentage aan te koppelen.

De belening van slavernijgerelateerde effecten zal zeer gering zijn geweest. Al voor het bestaan van DNB was de handel in plantage-effecten vrijwel geheel stilgevallen en gedurende de negentiende eeuw kelderde de waarde van alle plantage-effecten. Nadat DNB vanaf 1852 ook buitenlandse effecten mocht belenen, werd het mogelijk dat eigenaren van staatsleningen van landen wier economie gedeeltelijk op slavenarbeid was gebaseerd deze in belening gaven bij DNB. Ook op de staatslening die de coalitie van Zuidelijke Amerikaanse Staten op de Europese kapitaalmarkt bracht tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog werd enthousiast ingeschreven in Amsterdam. De belening van deze buitenlandse effecten was van betekenis voor DNB: al in 1857 was 75% van alle beleende effecten afkomstig uit het buitenland.

De journalen van DNB bevatten de gegevens om te achterhalen wat het onderpand was van de goederen die bij DNB werden beleend. Op basis van steekproeven is het mogelijk in algemene zin een antwoord te formuleren op de vraag welk aandeel van de beleende goederen slavernijgerelateerd was. Daarbij worden de volgende producten als slavernijgoederen gezien: suiker, indigo, tabak, nootmuskaat, foelie, kruidnagel en koffie (tenzij beleend door de Nederlandsche Handel-Maatschappij (NHM). Deze vooral in Azië actieve maatschappij, verkreeg haar productie onder het zogenoemde cultuurstelsel, waarbij sprake was van gedwongen arbeid, maar niet van slavernij, het onderwerp van deze studie). De belening van slavernijgerelateerde goederen bij DNB fluctueerde tussen 1817-1863 behoorlijk. Dit had meer te maken met de beleners dan met beleid van DNB. Voor de bankiers was het vooral belangrijk dat iets redelijk waardevast was en niet te bederfelijk was. Of goederen met slavenarbeid waren geproduceerd was geen bepalende factor. Maar slavernijgoederen moesten, gezien de duur van het transport, lang houdbaar zijn en waren daardoor zeer geschikt om te belenen in geval van liquiditeitsproblemen. DNB speelde vanuit haar wettelijke taak een belangrijke rol in het verstrekken van krediet op deze goederen. Voor alle onderzochte jaren vertegenwoordigden slavernijgoederen 29,61% van alle beleende goederen bij DNB. Het percentage dat DNB rekende voor de belening van goederen, effecten en specie vormde op die manier dus een inkomstenbron die gerelateerd was aan slavernij. Bovendien werd DNB eigenaar van het onderpand op het moment dat een handelaar de lening niet kon terugbetalen. Met de verkoop van dit onderpand probeerde DNB het geld terug te verdienen. Dat betekent dat het waarschijnlijk is dat DNB aan slavernij gerelateerde goederen en effecten in eigendom heeft gehad. Na de afschaffing van de slavernij in 1863 bleven suiker, koffie, cacao en katoen nog bijna de helft van de beleende goederen bij DNB vertegenwoordigen.

Figuur 1 Totaal belening van goederen bij DNB, op basis van steekjaren tussen 1817-1863

Genoemde tweede vorm van betrokkenheid van DNB bij slavernij (de dienstverlening aan handelshuizen en overheden), kende als laatste onderdeel het beheer van de financiën van het Koninkrijk der Nederlanden. Dat betekende dat DNB ook een deel van het betalingsverkeer van de overzeese gebieden van het Koninkrijk voor haar rekening nam. Zo waren er gouverneurs in de Cariben die betalingen van DNB ontvingen uit naam van het ministerie van Koloniën en administreerde DNB de subsidies voor de Nederlandse koloniën in het Atlantisch gebied. Anderzijds gaf de directie van DNB meermaals geen gehoor aan verzoeken van de regering om agentschappen te openen in Suriname en Curaçao. In 1826 beriep zij zich op de beperkte bevoegdheid van de bank tot overzeese geldtransacties zoals vastgesteld in het octrooi. Toen de regering in 1828 besloot tot de oprichting van de Curaçaose Bank en de Particuliere West-Indische Bank weigerde DNB ook als agent of adviseur in Nederland voor deze banken op te treden. Het ontbrak de directie naar eigen zeggen aan kennis over de lokale situatie om aan deze vraag van de regering te voldoen. Hiermee gaf DNB aan dat zij niet akkoord ging met de haar toebedachte rol in het kredietwezen en het herstel van de internationale (zee)handel in de moderniseringspolitiek van Willem I. DNB had in deze jaren namelijk haar handen vol aan het beperken van de regeringsinvloed op haar activiteiten. Een onderneming opzetten of ondersteunen in de Cariben, waarvan de directie meende de risico's niet te kunnen overzien, paste niet in deze strategie.

Een aantal aan DNB-gelieerde personen en firma's investeerde op bescheiden schaal in de West-Indische Maatschappij. Deze zustermaatschappij van de NHM was ook een project van Willem I en richtte zich op de handel tussen Amsterdam, Zuid-Amerika, Mexico en de Cariben. DNB verzorgde de plaatsing van de eerste aandelen in de Maatschappij en onderhield daarna de lopende rekening.

Persoonlijke en zakelijke relaties

Het derde niveau van betrokkenheid bij slavernij behelst personen en firma's die persoonlijke en/of zakelijke relaties hadden met DNB. Dit niveau van betrokkenheid valt uiteen in drie categorieën, te weten a) de portfolio's van de directieleden, b) de politieke lobbypraktijken waaraan directieleden/firma's deelnamen en c) bestuurlijke activiteiten die nodig waren om de op slavernij gebaseerde productieketen te hervormen. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de bestuurders of commissarissen deze activiteiten vanuit hun functie of zakelijke betrokkenheid bij DNB uitvoerden.

Net als bij de groep van zestien private grote investeerders in het startkapitaal van DNB waren ook bij de DNB-bestuurders de aandelen in plantages doorgaans een erfstuk. Van vijftien van de achtentwintig onderzochte DNB-bestuurders hebben we directe betrokkenheid gevonden bij slavernij en dat geldt ook voor advocaat-consulent Jan Bondt en investeerder Johanna Borski. Een tabel van de bestuurders van DNB en hoe ze betrokken waren bij slavernij is opgenomen aan het eind van deze samenvatting. De geringe verkoopwaarde en de lage kans dat er toch nog betalingen werden gedaan in een jaar, zorgden ervoor dat de meeste aandeelhouders in de negentiende eeuw de aandelen in een la hielden. Op gezette tijden keken zij in een krant als het *Algemeen Handelsblad* of er een advertentie in stond waarin werd aangekondigd dat zij hun schuldbewijs in ruil voor betaling konden inwisselen.

Ook traden DNB-bestuurders, waaronder Jan Hodshon, Johannes Carp en Jacobus Hermanus Insinger, in de voetsporen van hun vaders door toe te treden tot firma's die participeerden in de slavernij-economie. Uit de archieven van deze firma's is gebleken dat deze DNB'ers via hun werkzaamheden voor die firma's nauw betrokken raakten bij het beheer van plantages in de Cariben.

Meerdere DNB-bestuurders hebben zich georganiseerd om via een politieke lobby de emancipatiewetgeving in hun voordeel te laten uitvallen. In de loop van de negentiende eeuw, na het afschaffen van slavernij door de Britten (1833) en Fransen (1848), groeide het besef dat de afschaffing van slavernij in de Nederlandse koloniën aanstaande was. Onderdeel van zowel de Britse als Franse emancipatiewet was het uitbetalen van compensatiegeld aan de belanghebbenden in de plantage-economie. DNB-directeuren Huydecoper en Luden ontvingen compensatiegelden voor hun aandelen in plantages in het Britse rijk. Belanghebbenden bij slavernij in het Nederlandse rijk claimden meteen in hun eerste verzoekschrift ('adres') aan koning Willem II in 1841 recht te hebben op schadevergoeding. Ook twijfelden zij aan de noodzaak slavernij af te schaffen. Dit adres bevatte onder meer de handtekening van DNB-directeur Luden en was opgesteld uit protest tegen de mogelijke oprichting van een maatschappij ter bevordering van de afschaffing van slavernij. In totaal stuurden de belanghebbenden tussen 1841 en 1862 vijftien adressen die namens 30 tot 48 firma's en belanghebbenden waren ondertekend. Een deel van de ondertekenaars van de adressen had bestuurlijke en/of zakelijke banden met DNB. Het gaat om Jan Hodshon, Johannes Luden, Marcus Broen, Jacobus Hermanus Insinger, W. Willink jr, de firma's Determeyer Weslingh & Zoon, Insinger & Co, Luden & Van Geuns, Broen & Co, Goll & Co, Bunge & Co, Ketwich & Voomborg en Gebroeders Hartsen. Directeur Ferdinand Rendorp vertegenwoordigde vanaf 1860 de aandeelhouders van sociëteit Weduwe J.S. van de Poll die meerdere verzoekschriften ondertekende. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat directieleden of firma's een adres ondertekenden vanuit hun functie of zakelijke betrokkenheid bij DNB.

Het persoonlijke archief van minister van Koloniën Jean Chrétien Baud en het archief van de firma Insinger & Co leverden niet alleen overtuigende aanwijzingen voor de directe betrokkenheid van DNB-directeur Insinger bij plantagebeheer in

het Atlantische deel van het Nederlandse rijk, maar ook bij de Amsterdamse lobby voor compensatiegeld bij de afschaffing van slavernij. Tussen 1841 en 1844 onderkende Insinger & Co de adressen die gestuurd werden aan de koning of minister van Koloniën. Maar toen in 1845 een adres aan de Tweede Kamer gestuurd zou worden haakte de firma af, net als directeur Luden en Determeyer Weslingh & Zoon. Uit correspondentie tussen de schoonzoon van Bondt, Floris Adriaan van Hall, en de burgemeester van Amsterdam is gebleken dat Bondt in vertrouwen moest worden genomen om ervoor te zorgen dat de handtekening van deze firma niet langer onder een dergelijk adres zou komen te staan. Van Hall was op dat moment minister van Financiën en nam door de verwisseling van de staatschuld tegen een schuld met lagere rente op de langere termijn de facto een belangrijke belemmering voor de afschaffing van slavernij weg. In de jaren 1840 liep de politieke discussie over de afschaffing van slavernij namelijk telkens stuk op de slechte staat van de Nederlandse overheidsfinanciën: er waren onvoldoende middelen beschikbaar om de belanghebbenden te compenseren volgens de bezitsbepalingen van die tijd. De herziene grondwet van 1848 bepaalde namelijk dat onteigening slechts kon plaatsvinden als er sprake was van voorafgaande schadeloosstelling.

In hun voortdurende strijd voor financiële vergoeding voor de afschaffing, week het gedachtegoed van DNB-directeuren Luden en Insinger en advocaat-consulent Bondt radicaal af van dat van de latere DNB-bestuurder Willem Cornelis Mees, die zich beijverde voor het beïnvloeden van de publieke opinie voor afschaffing van slavernij. Vanaf het begin van de jaren 1840 was de Rotterdammer Mees betrokken bij verschillende anti-slavernijbewegingen waaronder het Rotterdamsch Comité, dat naar aanleiding van bezoeken van Engelse abolitionisten was opgericht. Ook de afschaffingsbeweging was in deze jaren een internationale aangelegenheid, met

een prominente rol voor de Britten. Mees nam samen met enkele anderen de verantwoordelijkheid voor de Nederlandse kant op zich en trad regelmatig in contact met de British & Foreign Anti-Slavery Society in Londen. Zo werkte hij in 1842 mee aan een adres aan koning Willem II waarin zij vroegen om diens steun voor hun op te richten abolitionistische maatschappij. De koning stond echter niet gunstig tegenover de op te richten maatschappij. Met deze reactie gaf Willem II dus gehoor aan het adres van de Amsterdamse belanghebbenden uit 1841, waaronder DNB-bestuurders Luden en Bondt, waarin zij hadden gepleit tegen een dergelijk initiatief. Mees liet zich door deze afwijzing van de koning niet uit het veld slaan en richtte samen met zijn oom en hoogleraar Jan Ackersdijck een tijdschrift op. Mees toonde zich een actief mede-uitgever, een voorzag de redactie (waar hij zelf nooit deel van uit maakte) van vele stukken over de anti-slavernijbeweging. Zijn activiteiten voor het tijdschrift vielen samen met Mees' eerste schreden in het bestuur van de handelswereld. In 1843 benoemde Willem II hem namelijk tot secretaris van de Rotterdamse Kamer van Koophandel (KvK). Een enkele keer legde Mees het verband tussen zijn werkzaamheden voor de KvK en de grootschalige slavernij in de Nederlandse koloniën. Op de vraag of koffie uit Java nog in aanmerking kwam voor een gunstiger behandeling antwoordde Mees schriftelijk dat koffie van Java weliswaar als slaafvrij werd aangemerkt, maar zo lang slavernij aldaar bestond was er volgens hem altijd een gezonde aanleiding om dit Java-product te schrappen uit de lijst van producten die gunstiger werden behandeld.

Zo actief als Mees achter de schermen was, zo stil was hij publiekelijk, wellicht met het oog op zijn verdere publieke loopbaan. Toen hem na de grondwets-herziening van 1848 het ministerschap van Financiën werd aangeboden wees hij deze positie af, maar in 1849 nam hij na enig aarzelen het secretarisschap van DNB op zich. Na zijn benoeming bij DNB ondertekende hij geen adressen meer.

4 Wet tot afschaffing slavernij (Emancipatiewet)

22

Hoewel de herziene grondwet van 1848 de slavernijkwestie ongemoeid liet, kwamen de jaren 1850 voor de belanghebbenden en het ministerie van Koloniën toch in het teken te staan van de Nederlandse emancipatiewetgeving. Baud had inmiddels zijn ministerschap verruild voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer en nam in 1853 het voorzitterschap op zich van de Staatscommissie, die als opdracht kreeg te onderzoeken welke maatregelen de regering ten aanzien van de slavernij diende te treffen. De twee rapporten van de Staatscommissie lagen ten grondslag aan de wetsvoorstellen waarmee de Nederlandse regering tussen 1857 en 1862 probeerde slavernij af te schaffen.

Als firmant bij Insinger & Co stuurde Insinger met een aantal medeondertekenaars vanaf dat moment weer meerdere brieven aan de minister van Koloniën en de Tweede Kamer waarin hij hun specifieke belangen in de Surinaamse plantage-economie verdedigde. De grote katoenplantage *Zeezigt* speelde een sleutelrol in de argumentatie. Insinger & Co bestreed het plan van de Staatscommissie waarin per slaafgemaakte op katoenplantages een schadevergoeding van f 200 werd voorgesteld, veel lager dan bijvoorbeeld die voor slaafgemaakten op suikerplantages (f 500). Als er al onderscheid bleef bestaan tussen de verschillende soorten plantages dan zouden de katoenplantages beschouwd moeten worden als gelijkwaardig aan suiker, koffie- en cacaoplantages. De Nederlandse minister moest Engeland en Frankrijk tot voorbeeld nemen, want die landen hadden de schadeloosstelling uitbetaald zonder enig verschil in classificering. Dit argument hebben de Insingers uiteindelijk ook aan de Tweede Kamer gemeld en uit de reactie van de parlementariërs blijkt dat zij het geval *Zeezigt* beschouwden als een specificering van een breder gevoelde onvrede over de taxatie bij de belanghebbenden. Parallel aan de lobby van de Insingers stuurden andere Amsterdamse belanghebbenden adressen. Ook zij pleitten voor

hogere schadeloosstelling voor hun wettig eigendom. Dit eigendom betrof de slaafgemaakten, ofwel de leningen waar slaafgemaakten het onderpand van waren. Voor een rechtmatige onteigening moest de regering niet zozeer rekening houden met de diversiteit van de verschillende soorten plantages, maar met de diversiteit binnen de groep van belanghebbenden. De regering moest daarom niet alleen de directe eigenaren van slaafgemaakten en gronden compenseren voor de onteigening, maar naar hun mening ook partijen die meer indirecte belangen hadden in slavernij, bijvoorbeeld vanwege een hypotheek op een plantage.

Een tweede punt waartegen zowel Insinger & Co als andere Amsterdamse handelshuizen verzet aantekenden betrof de regeling hoe de compensatie werd uitbetaald. De regering wilde de schadevergoeding namelijk gedeeltelijk betalen met aandelen in een in Suriname op te richten bank. Met hun felle kritiek op dit plan hebben de Amsterdamse belanghebbenden in hun adressen een eerste aanzet gegeven tot de latere aanwijzing van DNB als het verantwoordelijke instituut voor de uitbetaling van de schadeloosstelling. In het wetsvoorstel dat een meerderheid behaalde in de Tweede en Eerste Kamer stond dat DNB de schadevergoeding zou uitbetalen. Dat geeft vooral aan dat DNB als betrouwbaar instituut werd gezien en dat alternatieve opties zijn overwogen door de regering, maar zijn afgewezen door de belanghebbenden. Ook wat betreft de lobby voor schadevergoeding boekten de belanghebbenden een succes: de Emancipatiewet maakte voor de hoogte van de compensatiegelden geen onderscheid meer tussen het type plantage, maar enkel tussen de locatie van de plantage binnen het Nederlandse rijk.

Op 1 juli 1863 trad de Emancipatiewet in werking. Van de bestuurders van DNB op die datum ontvingen naast Insinger ook Ferdinand Rendorp en

Johannes Hermanus Molkenboer compensatiegelden. Volgens artikel 14 van de wet op de afschaffing werden de wissels uitgeschreven door de gouverneur ten laste van de minister van Koloniën. De houder van de wissel kon zich vervoegen bij De Nederlandsche Bank die ze een maand na getoond te zijn, uitbetaalde. Een jaar na de afschaffing kon de balans worden opgemaakt van de uitbetaling van de tegemoetkoming. Het totaalbedrag was op f 9.864.360 uitgekomen, waarvan het grootste gedeelte (6,35 miljoen) in de vorm van wissels door DNB was uitbetaald.

Tabel 2 Aantallen vrijgemaakten bij het afschaffingsbesluit van 1863

	<u>Gecompenseerde vrijlatingen</u>	<u>Eigendom overheid</u>
Suriname	32.972	649
Curaçao	6.684	67
Bonaire	151	607
Aruba	474	6
Sint Eustatius	1.087	–
Saba	700	–
Sint Maarten	1.878	–
Totaal	43.946	1.329

5 Hervormen slavernijgebaseerde productieketen

25

De grote vraag die betrokkenen bij de Nederlandse West-Indische gebieden bezighield in het kader van de afschaffing van slavernij was hoe de arbeidsproductiviteit op de plantages op peil te houden. Immers, de ervaringen in de Britse plantages leerden dat veel voormalig slaafgemaakten na hun bevrijding de plantages verlieten. Men ontwierp een systeem om de arbeid van de bevrijde slaafgemaakten zo te reguleren dat de plantageproductie op gang bleef; dit systeem is bekend geworden als 'staatstoezicht', en duurde van 1863 tot en met 1873. Hierbij waren voormalig tot slaafgemaakten die op het veld en in de kookhuizen werkten, verplicht onder contract te werken op een plantage naar keuze. Ook ambachtslieden en mensen die in de stad woonden, waren verplicht een contract af te sluiten. Een deel van het wetsvoorstel over de afschaffing betrof de financiering van arbeidsmigranten naar Suriname. Als instituut raakte DNB betrokken door haar dienstverlening aan betrokken instanties. De betrokkenheid van DNB bij de Cariben tijdens de periode van het staatstoezicht reikte daardoor verder dan het uitbetalen van de schadeloosstelling.

Voordat hij aantrad als directeur bij DNB had Nicolaas Gerard Pierson zich als (bank)bestuurder actief ingezet voor de Surinaamse economie. Zo was hij directeur van de Surinaamsche Bank en bemoeide zich actief met het koloniale beleid ten aanzien van dit overzeese gebied. Het welslagen van de Surinaamsche Bank hing af van de welvaart van Suriname en die was in gevaar door het vooruitzicht van teruglopende aantallen arbeiders op met name de suikerplantages. Immigratie van buitenlandse werkkrachten uit het Verre Oosten (China, Brits-Indië en Java) zag Pierson als oplossing. In mei 1865 zag de Surinaamsche Immigratie Maatschappij op initiatief van de Surinaamsche Bank het licht. De Maatschappij beleende tussen haar oprichtingsjaar en 1866 effecten bij DNB, maar een succes zou de Maatschappij nooit worden. Al in december

1870 ging het bestuur over tot liquidatie. Op dat moment was Pierson al twee jaar lang directeur van DNB. Ook als directeur van DNB was Pierson nog even uitgesproken als in zijn carrière vóór DNB over de afschaffingswetgeving en de periode van staatstoezicht die daarop volgde. In persoonlijke brieven legde hij uit dat hij de geëmancipeerde slaafgemaakten in met name Suriname niet in staat achtte zich te ontwikkelen zonder hulp van de witte bevolking aldaar. Pierson vond de Nederlandse emancipatiewetgeving een mislukking, omdat deze wel vertrouwde op dit ontwikkelingsvermogen en daardoor een te korte periode van staatstoezicht had ingesteld. Ook sprak hij de verwijten tegen dat de arbeidsimmigranten slecht behandeld zouden worden: aanvoer van extra werklieden was nodig voor de productiviteit van de plantages en dit was geen verkapte slavenhandel als de betrokken instanties zich bij de werving van arbeiders hielden aan de waarborgen daartegen.

Dit verhaal over Piersons betrokkenheid bij de aanvoer van arbeidsmigranten naar Suriname, illustreert hoe de op slavernij gebaseerde plantage-economie de overstap heeft moeten maken naar loonarbeid en welke acute problemen daarbij om een oplossing vroegen: de compensatie van de eigenaren en het op peil houden van de plantageproductie. Daarmee biedt het een belangrijk inzicht in hoe Nederland omging met haar toen nog zeer recente slavernijverleden. DNB was daar indirect bij betrokken. Via haar wettelijke taken en via de overige activiteiten van haar bestuurders. Opvattingen over slavernij uitten DNB-bestuurders op persoonlijke titel of door middel van een firma waarbij ze betrokken waren. Hoewel DNB als instituut geen beleid ontwierp over dit thema, was zij wel betrokken bij de financiële dienstverlening waar ook slavernijgerelateerde ondernemingen gebruik van maakten en daardoor was DNB dienstbaar aan de op slavernij gebaseerde productieketen.

6 Slot

Voor zowel DNB als slavernij was de negentiende eeuw een tijd van grote veranderingen. DNB kende een trage start, maar ontwikkelde zich tussen 1814 en 1863 tot de centrale bank van Nederland. Na 1814 werd stapsgewijs een eind gemaakt aan slavernij, totdat uiteindelijk in 1862 koning Willem III de wet tekende waarmee slavernij een jaar later definitief werd afgeschaft. Door deze tegengestelde historische ontwikkeling zou wellicht de indruk kunnen ontstaan dat DNB en slavernij weinig met elkaar van doen hadden. Immers, de slavernij verliet het wereldtoneel terwijl DNB het langzaam betrad. Slavernij was echter ook tot ver in de negentiende eeuw nog een dynamisch bestanddeel van de Nederlandse economie. DNB, haar oorspronkelijke private investeerders en haar bestuurders stonden niet afzijdig in deze ontwikkeling in de laatste vijftig jaar van de slavernij onder Nederlands gezag. Doordat De Nederlandsche Bank in de negentiende eeuw dienstbaar was aan de Nederlandse handelsbelangen en het ministerie van Koloniën heeft de bank onvermijdelijk raakpunten met de geschiedenis van slavernij. Nu dit onderzoek heeft aangetoond op welke manieren DNB betrokken was bij slavernij hopen we dat deze geschiedenis op een vanzelfsprekende en duurzame manier zal worden opgenomen in het geschiedverhaal van DNB en haar illustere oprichters en bestuurders.

Tabel 3 De bestuurders van DNB en hoe ze betrokken waren bij slavernij

p = president; d = directeur; s = secretaris

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Hogguer, jhr. Paul Iwan (p. 1814-1816)	Nee, alleen indirect. Zijn vader was al overgestapt van plantagefinanciering naar staatsleningen met Hope & Co, Grand, en Fizeaux.
Hodshon, Jan (p. 1816-1827) (d. 1814-1816)	Ja, via het handelshuis Hodshon & Zoon. Verstrekte diverse plantageleningen. Erfde aandelen in voormalig slavenhandelende WIC en South Sea Company.
Teyssset, mr. Jacques (p. 1827-1828) (d. 1814-1827)	Ja, via de firma Clifford & Teyssset. Zijn vader verdiende geld aan het verhandelen en vervoeren van tot slaaf gemaakte Afrikanen over de Atlantische Oceaan.
Fock, Jacob I (p. 1828-1835) (d. 1814-1828)	Nee, was door erfenis van zijn vader waarschijnlijk wel aandeelhouder van plantagenegotiaties.
Mogge Muilman, mr. Willem Ferdinand (p. 1835-1844) (d. 1814-1835)	Nee, was waarschijnlijk wel aandeelhouder van plantagenegotiaties via de firma Muilman & Zonen.
Fock, Abraham (p. 1844-1858) (d. 1837-1844)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Croockewit, Hendrik (p. 1854-1863) (d. 1849-1854) (s. 1828-1849)	Ja, handelde in slavernijgoederen en was actief in suikerraffinage onder eigen naam en bij Beuker & Hulshoff.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Mees, mr. Willem Cornelis (p. 1863-1884) (s. 1849-1863)	Nee, uitgesproken tegenstander van slavernij.
Pierson, mr. Nicolaas Gerard (p. 1885-1891) (d. 1868-1885)	Ja, handelde in slavernijgoederen (katoen) en was positief over slavernij in het zuiden van de Verenigde Staten.
Poll, jhr. mr. Jan van de (d. 1814-1822)	Ja, via Harman van de Poll & Co.
Huydecoper van Maarsseveen, jhr. mr. Joan (d. 1817-1836)	Ja, bemoeide zich actief met beleid op plantages, en ontving Britse compensatie na afschaffing slavernij in jaren 1830.
Carp, Johannes (d. 1822-1837)	Ja, via Marcellus Broen & Zoon. Was commissaris van een plantagelening en handelde in slavernijgoederen.
Valckenier van de Poll, jhr. Jan Jacobus (d. 1827-1837)	Nee, onduidelijk of hij van zijn vader iets erfde.
Röell, jhr. mr. Willem (d. 1828-1829) (s. 1821-1828)	Nee, had mogelijk enkele aandelen. Er is een Röell (zonder voorletter) die 10 aandelen in negotiatie Dedel had.
Eeghen, Jan van (d. 1829-1838)	Ja, zowel persoonlijk als via fonds W.G. Deutz en firma Van Eeghen & Co. Tevens suikerraffinadeur.
Willink, Ananias (d. 1835-1845)	Ja, was betrokken bij West-Indische Maatschappij.
Luden, Johannes (d. 1836-1864)	Ja, ontving Britse compensatie na afschaffing slavernij in jaren 1830.
Crommelin, Claude Daniël (d. 1838-1849)	Ja, persoonlijke schuldenaren in koloniën, en via firma Daniel Crommelin & Soonen.

Naam	Betrokkenheid bij slavernij
Melvil, John (d. 1838-1851)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Insinger, Jacobus Hermanus (d. 1844-1871)	Ja, via Insinger & Co op vrijwel alle manieren betrokken. Ontving compensatiegelden in 1863.
Rendorp, Ferdinand (d. 1845-1865)	Ja, via diverse fondsen. Ontving compensatiegelden in 1863.
Heukelom, Jan van (d. 1851-1879)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Wolterbeek, Robert Daniël (d. 1858-1865)	Ja, via Daniel Crommelin & Soonen.
Beels, Herman Hendrik (d. 1864-1889)	Nee, maar erfde mogelijk plantage-aandelen.
Fock, Jacob II (d. 1865-1890)	Nee, geen bewijs van betrokkenheid gevonden.
Lennep, Cornelus Sylvius van (s. 1814-1821)	Nee, meer politicus dan koopman.
Molkenboer, mr. Johannes Hermanus (s. 1863-1871)	Ja, ontving via zijn vrouw compensatiegelden in 1863.
Gleichman, mr. Johan George (s. 1871-1877)	Nee, meer politicus dan koopman.
Overig	
Bondt, mr. Jan	Ja, via firma Determeyer Weslingh & Zoon
Borski, Johanna	Ja, onder andere via firma Wed. W. Borski.

